

Understanding the "Heter" of Toeles

קובץ הערות (יבמות, סי' ע')

1

... ולולי דבריהם היה נראה, דכל האיסורין שבין אדם לחבירו אינן איסורין אלא דרך קילקול והשחתה שלא לצורך, וכמו בלאו דלא תשנא את אחיך, דאין האיסור אלא בשנאת חנם, היינו שלא ראה בו דבר ערוה, אבל אם ראה עליו דבר ערוה מותר לשנאותו... וכן בלאו דחובל, כתב הרמב"ם [חובל ומזיק פ"ה ה"א] דהאיסור הוא דוקא אם חובל דרך נציון, והיינו מדחוינן דמותר לרב להכות תלמידו... וכן בלאו דאלמנה ויתום לא תענון, כתב הרמב"ם (בהל' דעות פ"ו ה"ל) דאם עינה אותן ללמדן תורה או אומנות ליכא איסורא. וכן בלאו דלא תלך רכיל, מותר לספר לה"ר על בעלי מחלוקת כדי להשקיט המריבה. וכן בלאו דאונאת דברים, מותר להקניטו בדברים דרך תוכחה, וכן מותר להלבין פנים דרך תוכחה, אם לא חזר בו אחרי שהוכיחו בדרך, ומותר גם לקללו בשביל זה, כמו שעשו כל הנביאים בישראל, והוא לשון הרמב"ם בהל' דעות (פ"ו ה"ח). ומוכח מכ"ז, דכל האיסורין האלו הותרו לצורך תועלת.

"לא תעמוד על דם רעך" (ויקרא יא: טז)

2

ספר המצוות לרמב"ם - והמצוה הרצ"ז היא שהזהירנו מהתירשלה בהצלת נפש אחד מישראל כשנראהו בסכנת המות או ההפסד ויהיה לנו יכולת להצילו...
מנחת חינוך (מצ' רל"ט) - ...ונ"ל דחיוב התוכחה היא חוץ מעשה זו עוד מתחייב אל"ת דל"ת על דם רעך דלא גרע מטובע בנהר דעובר על לא תעמוד וגם והשבות לרבות אבדת גופו עאכו"כ דאם יכול להציל מן העבירה דהוא אבדת נפשו וגופו ר"ל בודאי חייב להחזירו למוטב ולהצילו...

תשובות והנהגות (א: תקנח)

3

זכינו לספר נפלא של ה"חפץ חיים" זצ"ל על פרטי הלכות לשון הרע, וכל מי שלומד בספר מוצא בזה תועלת וברכה, וכמובא במכתבי האדמו"ר הקדוש רבי אברהם מרדכי אלטר זצ"ל מגור. שבעצמו הרגיש מזה תועלת, אכן בתוך דברי הספר "חפץ חיים" מובא גם שלפעמים אין איסור לשון הרע אלא אדרבה מצוה לספר, כגון מי שמטעה את חבירו במקח וממכר, או שלוח מעות ואינו משלם, או בענין שידוכים שמציעים שידוך לא טוב ויזיק, והוא נמנע לדבר וחולה שאין רצונו לדבר רע או להזיק, הלא עובר על "לא תעמוד על דם רעך", שעוברים גם בדיני ממונות כשיודע עדות ואינו מעיד וכמבואר ברמב"ם בטה"מ, וכ"ש כאן שיכול להצילו מנזק ושותק, ותולה עצמו בצדקות באיסור לשון הרע, נמצא משתמש במצות אלוקינו ית"ש להזיק לחבירו בשעה שלא ציוה כן מעולם, רק יש בזה כמה פרטי דינים, וכן יש לזהר שלא לספר רק מה שצריך להצילו מנזק, אבל מה שמוסיף יותר ה"ה באיסור לשון הרע, והיום הרבה נכשלין בזה, שבטוחים הם שבמניעתם לדבר הם מקפידים על איסור לשון הרע, אבל באמת עוברים באיסור ד"לא תעמוד על דם רעך" שהוא עון חמור מאוד, וגם על מצות "ואהבת לרעך כמוך", שאם היו עושים להם כן ודאי היו מצטערים ומתעצמים מאד, והזהרתי על זה כמה פעמים, ולכן יש לזהר ללמוד היטב פרטי ההלכות לידע פרטי האיסורים ופרטי ההיתר שלפעמים יש חובה לספר בתנאים מסוימים וכמו שפירש החפץ חיים זצלה"ה בספרו באר היטב.

Approach of the Chafetz Chaim

חפץ חיים הלכות רכילות כלל ט'

4

אם הוא רואה, שאחד רוצה להפגס לחנות לקנות סחורה אצל אחד, והוא מתבונן בטבע האיש ההוא, כי הוא איש תם (הינו, שאיננו חריף כל כך להבין ערמוניות בני אדם), והוא מכיר את טבע בעל החנות ההיא, שקל תשוקתו וחקצו הוא להשיג איש פנה לרמותו, אם בסחורה או במדות ובמשקלות או במקח, צריך לספר לו את ענין החנות ההיא ולהזהירו, וכל שכן אם הוא רואה בפרוש, או במדות ובמשקלות או בשווי המקח*, בודאי צריך לומר לו, כדי שלא יבוא לזה,

* הגה"ה: כגון, שהחפץ שיה חמשה זהובים, והוא רוצה לקח ממנו ששה, אכל אם האונאה היא (כז) פחות משתות (מששית), אפשר דאין לומר לו, ועין בבאר מים חיים. אכל במדות ובמשקלות (כח) בכל גוני (בכל האפנים) צריך לומר לו.

The Seven Conditions: A Closer Look

Know With Certainty

א

חפץ חיים (לשה"ר ח:י) - ...אם לא שהוא דבר שצריך להודיעה, **מפני התועלת** שתהיה מזה על להבא, כגון שהיא מקפת לאנשים רעים, שיהיה קשה אחר כך להוציא מהם, על כן הוא מספר לה את טבעם הרע ומוזהירה שלא להקיף להם. והוא הדין, ששותף יספר כזה לשותפו על איזה אנשים, שבדעתו אינם בחזקת נאמנים... **ואפילו אם אינו מכיר בעצמו** את טבעם הרע, רק שמע עליהם, גם כן מותר לספר לה מה שמע עליהם, הא על כל פנים לחוש מיבעי. [אך באופן זה לא יספר לה בלשון שיהיה מוכח מדבריו שמקבל בהחלטה למה שממע, רק יאמר לה: **שמעתי על פלוני כך וכך, על כן הזהירי שלא תקיפנו...**

Do Not Jump To Conclusions

ב

שערי תשובה (שער ג', אות רי"ח) - והנה כי תראה אדם אשר ידבר דבר או יעשה מעשה, ויש לשפוט דברו ומעשהו לצד טובה ולצד הזכות, **אם האיש הוא ירא אלקים** - נתחייבת לדון אותו לכף זכות על דרך אמת, גם כי יהיה הדבר קרוב ונוטה יותר אצל הדעת לכף חובה, **ואם הוא מן הבינונים** אשר יזהרו מן החטא ופעמים ישלבו בו - יש עליך להטות הספק ולהכריעו לכף הזכות, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (שבת קכז, ב): הדין את חברו לכף זכות המקום ידינהו לכף זכות, והוא מצות עשה מן התורה, שנאמר (ויקרא יט, טו): "בצדק תשפוט עמיתך", ואם הדבר נוטה לכף חובה יהיה הדבר אצלך כמו ספק ואל תכריעהו לכף חובה, **ואם האיש הוא רוב מעשיו לרוע** או בחנתו כי אין יראת אלקים בלבבו, תכריע מעשיו ודבריו לכף חובה, שנאמר (משלי כא, יב): "משכיל צדיק לבית רשע מסלף רשעים לרע", וכבר הקדמנו לך פירושו...

Try Rebuke

ג

חפץ חיים (לשה"ר ח:יא) - ...ואפילו אם הוא מכויין בסיפור כדי שקרוביו יוכיחוהו על זה, גם כן אסור... **באר מים חיים (שם, ס"ק כ"ה) -** ממה שכתוב (בראשית לו: ב) "ויבא יוסף את דיבתם רעה אל אביהם," וכוונת יוסף היתה כדי שיעקב אביהם יוכיחם כמו שכתבו המפרשים, ואף על פי כן נענש מדה במדה כמו דאיתא במדרש.

Do Not Exaggerate

ד

באר מים חיים (לשה"ר כלל ד', ס"ק מ"ג) - ...ולענין הפרט שלא יגדל העוולה יותר ממה שהיא, אם יספר להם כאשר הוא לא יתרחקו מאתו ויכול לבא מזה ריעותא, אפשר דמותר לגדל...

Pure Intentions

ה

באר מים חיים (רכילות, כלל ט', סק"ג) - ...ואין כוונתנו בפרט זה, דאם איננו מכויין לתועלת הוא פטור ממילא מלספר מחמת חשש איסור רכילות, דהלא "לא תעמוד על דם רעך" כתיב ואף בענין ממון וכנ"ל... **אך כוונתנו שיכריח את עצמו בעת הסיפור לכויין לתועלת ולא מצד שנאה**, כי על ידי זה יגנדר על עצמו ממילא איסור רכילות.

No Other Options

ו

באר מים חיים (רכילות, כלל ט', ס"ק ל"ה) - פירוש, **זיכול לסבב שיתגלה לו ממילא ולא יצטרך לספר לו**, יעשה כן ולא יגלה לו, וראיה מסנהדרין (יא.), וכי דליטור אני לך הטל גורלות...

No Undue Damage

ז

חפץ חיים (לשה"ר, י:א:ז) - שלא יסובב על ידי הסיפור הזק להנידון, יותר מכפי הדין שהיה יוצא אילו הועד עליו באופן זה על דבר זה בבית דין...